HISTORICKÝ ZBORNÍK

VEDECKÝ ČASOPIS
O SLOVENSKÝCH
NÁRODNÝCH DEJINÁCH

VYDÁVA
MATICA SLOVENSKÁ
MARTIN

ROČNÍK 32
2021 ČÍSLO 2

Redakčná rada/Redaktionsrat/Editorial Board:
prof. PhDr. Róbert Letz, PhD.; prof. PhDr. Ján Lukačka, CSc.; doc. PhDr. Ivan Mrva, CSc.; doc. PaedDr. Pavol Parenička, CSc.; doc. Mgr. Pavol Matula, PhD.; PhDr. et Mgr. Peter Mulík, PhD.; doc. HEDr. Ľuboslav Hromják, PhD.; PhDr. Pavol Madura; prof. PhDr. Vladimír Rábik, PhD.; doc. Mgr. Ivan Petranský, PhD.; doc. Mgr. Ondrej Podolec, PhD.

Predsedníčka/Vorsitzende/President of Board: prof. PhDr. Marta Dobrotková, CSc.

Čestní členovia/Ehrenmitglieder/Honorary Members:
prof. PhDr. Milan Stanislav Ďurica; prof. PhDr. Matúš Kučera, DrSc.; prof. PhDr. Július Bartl, CSc.; doc. František Vnuk

Vydáva Matica slovenská, P. Mudroňa č. 1, 036 01 Martin. IČO: 00179027, DIČ: 2020631 23 v Slovenskom historickom ústave Matice slovenskej v spolupráci s Historickým odborom Matice slovenskej Published by Matica slovenská

Šéfredaktor/Chefredakteur/Editor-in-Chief: PhDr. et Mgr. Peter Mulík, PhD.

Adresa redakcie/Anschrift der Redaktion/the adress of the editorial Office:
Redakcia Historického zborníka Slovenský historický ústav MS Grösslingová 23, 812 51 Bratislava Slovenská republika e-mail: peter.mulik@matica.sk

Historický zborník 32, november, č. 2/2021
Almanach für Geschichte 32, November, N. 2/2021 Alamanac for History 32, November, No. 2/2021

Evidenčné číslo/Registration Number 4010/10

Rozširuje/Distributed by
Matica slovenská
P. Mudroňa č. 1
036 01 Martin
Tel.: 0918 904 931
e-mail: periodika@matica.sk
www.matica.sk

Grafický návrh obálky/Graphic design of the cover: Jozef Siekel
Grafická úprava vnútra/Graphic layout: Róbert Schwandner
Jazyková redaktorka: Ing. Janka Farkašová
Preklad do anglického jazyka/Translation into English: Mgr. Michal Vongrej
Preklad do nemeckého jazyka/Deutsche Übersetzung: PhDr. Klára Komorová, PhD.

Historický zborník vychádza ako vedecké periodikum dvakrát ročne.
Wissenschaftliches Periodikum Almanach für Geschichte erscheint zweimal jährlich. Inlands- und Auslandsvertrieb, Bestellungen und Abonnement durch den Verlag der Matica slovenská, G. m. b. H.
Scientifical Periodicum The Almanac for History is published twice a year. Distributed, domestic and foreign orders subscribtions accepted by the Matica slovenská Publishing House, LtD.

© Matica slovenská, Martin 2021

Vytlačila Tlačiareň P+M, s. r. o., Turany

EV 4010/10
ISSN 1335-8723
EAN 9771335872006 12

OBSAH

ŠTÚDIE

Betlenovo povstanie. Prvá výprava 1619 – 1621
Ivan MRVA 11

Spoločenské podmienky kníhtlače a populárna rekatolizačná literatúra v 17. storočí s dôrazom na Bratislavu
Marta ŠPÁNIOVÁ 30

Druhá svetová vojna a Slováci v rozdelenej Vojvodine 1941 – 1945. II. časť: Odboj a koniec vojny
Ján TKÁČ 52

Ústava 9. mája z roku 1948 a česko-slovenské ústavné vzťahy 1945 – 1960
Bruno ČANÁDY 67

MATERIÁLY

Nemci v slovenských dejinách a ich prínos k západnej orientácii slovenskej kultúry a civilizácie
Peter MULÍK 107

Protižidovské zákonodarstvo v 20. storočí na území potrianonského Maďarska v porovnaní so strednou Európou
Peter MOSNÝ 133

DOKUMENT

Dokumenty o činnosti Bielej légie
Róbert LETZ 143

POLEMIKA

Pravosť a hodnovernosť? Odozva na článok Slovo na cestu v prvom čísle časopisu Slovenský časopis historický z októbra 2021, ktorého údajným autorom je prof. Richard Marsina 155

MEDAILÓN

Spišský kapitulný vikár, pápežský prelát a cirkevný historik Roman Kežmarský
Ľuboslav HROMJÁK 159

RECENZIE

DUREC, Jaroslav – LETZ, Róbert. *Slovenské dejiny VI. 1945 – 1992.* Bratislava : Literárne informačné centrum, 2021, 476 s. 165

MULÍK, Peter – HROMJÁK, Ľuboslav. *Významné osobnosti Spišského Podhradia I.* Spišské Podhradie : Nadácia Kňazského seminára Jána Vojtaššáka, 2021, 314 s. 169

TKÁČ, Marián – HOMZA, Martin. *Maurices novae alebo Nové ostne. Ostne na poslovenčenie slovenských dejín.* Občianske združenie Slovenské dejiny, 2020, 334 s. 172

MULÍK, Peter – HAJKO, Jozef. *Krvavá cesta do raja. Ako a prečo si komunizmus podmanil Slovensko.* Bratislava : POSTOJ MEDIA, 2019, 511 s. 179

SPRÁVY

Spomienky významných osobností a historických udalostí v Matici slovenskej v roku 2021
Radoslav ŽGRADA 185

Zoznam autorov 193

INHALT

STUDIEN

Betlens Aufstand. Erster Feldzug 1619 – 1621
Ivan MRVA 11
Gesellschaftliche Verhältnisse des Buchdrucks und die populäre Literatur der Gegenreformation im 17. Jh. mit Akzent auf die Stadt Bratislava
Marta ŠPÁNIOVÁ 30
Zweiter Weltkrieg und die Slowaken im geteilten Vojvodina 1941 – 1945. II. Teil: Widerstandsbewegung und Kriegsende
Ján TKÁČ 52
Die Verfassung vom 9. Mai aus dem Jahre 1948 und tschechchisch-slowakische verfassungsmäßige Beziehungen 1945 – 1960
Bruno ČANÁDY 67

MATERIALIEN

Die Deutschen in der Slowakei Geschichte und ihr Beitrag zur Westorientierung der slowakischen Kultur und Zivilisation
Peter MULÍK 107
Antijüdische Gesetzgebung im 20. Jahrhundert auf dem Gebiet des Ungarns nach Trianon im Vergleich zum Mitteleuropa
Peter MOSNÝ 133

DOKUMENTE

Dokumente über Tätigkeit der Weißen Legion
Róbert LETZ 143

POLEMIK

Die Echtheit und Glaubhaftigkeit? Die Antwort auf den Artikel Slovo na cestu (Worte auf den Weg) im Nr. 1 in der Zeitschrift Slovenský časopis historický (Slowakische historische Zeitschrift) vom Oktober 2021, dessen prof. Richard Marsina als angeblicher Autor bezeichnet ist 155

MEDAILLONE

Zipser Kapitulärvikar, Apostolischer Prälat und Kirchenhistoriker Roman Kežmarský
Ľuboslav HROMJÁK 159

REZENSIONEN

DUREC, Jaroslav – LETZ, Róbert. *Slovenské dejiny VI. 1945 – 1992. (Geschichte der Slowakei VI. 1945 – 1992)* Bratislava : Literárne informačné centrum, 2021, 476 s. 165
MULÍK, Peter – HROMJÁK, Ľuboslav. *Významné osobnosti Spišského Podhradia I. (Bedeutende Persönlichkeiten in Spišské Podhradie I.)* Spišské Podhradie : Nadácia Kňazského seminára Jána Vojtaššáka, 2021, 314 s. 169
TKÁČ, Marián – HOMZA, Martin. *Maurices novae alebo Nové ostne. Ostne na poslovenčenie slovenských dejín. (Maurices novae oder Neue Stacheln. Die Stacheln für Slowakisierung der Slowakei Geschichte.).* Občianske združenie Slovenské dejiny, 2020, 334 s. 172
MULÍK, Peter – HAJKO, Jozef. *Krvavá cesta do raja. Ako a prečo si komunizmus podmanil Slovensko. (Blutiger Weg ins Paradies. Wie und warum Kommunismus eroberte die Slowakei.)* Bratislava : POSTOJ MEDIA, 2019, 511 s. 179

NACHRICHTEN

Die Erinnerungen der bedeutenden Persönlichkeiten und historischer Ereignissen in Matica slovenská im Jahre 2021.
Radoslav ŽGRADA 185

Liste der Autoren 193

CONTENTS

STUDIES

Betlen's uprising. The first expedition 1619 – 1621
Ivan MRVA 11

Social Conditions for Book Printing and Popular Re-Catholicization Literature in the 17th Century with Emphasis on Bratislava
Marta ŠPÁNIOVÁ 30

Second World War and Slovaks in Divided Vojvodina 1941–1945 Part II: Resistance and End of War
Ján TKÁČ 52

The Ninth-of-May Constitution from 1948 and Constitutional Relations of Czechs and Slovaks Between 1945 and 1960
Bruno ČANÁDY 67

MATERIALS

Germans in Slovak History and Their Contribution to the Western Orientation of Slovak Culture and Civilization
Peter MULÍK 107

Anti-Jewish Legislation in 20th Century in the Territory of post-Trianon Hungary in Comparison with Central Europe
Peter MOSNÝ 133

DOCUMENT

Documents on Activities of White Legion
Róbert LETZ 143

POLEMIC

Authenticity and Credibility? Response to the article Slovo na cestu [Introductory Word], from the first issue of the magazine Slovenský časopis historický, October 2021, allegedly authored by Prof. Richard Marsina 155

PORTRAIT

Spiš Chapter Vicar-General, Papal Prelate and Church Historian Roman Kežmarský
Ľuboslav HROMJÁK 159

REVIEWS

DUREC, Jaroslav – LETZ, Róbert. *Slovenské dejiny VI. [Slovak History VI] 1945–1992.* Bratislava : Literárne informačné centrum, 2021, 476 s. 165

MULÍK, Peter – HROMJÁK, Ľuboslav. *Významné osobnosti Spišského Podhradia I. [Important Personalities from Spišské Podhradie I]* Spišské Podhradie : Nadácia Kňazského seminára Jána Vojtaššáka, 2021, 314 s. 169

TKÁČ, Marián – HOMZA, Martin. *Maurices novae alebo Nové ostne. Ostne na poslovenčenie slovenských dejín. [Thorns for Slovakization of Slovak History] [Maurices Novae or New Thorns]* Občianske združenie Slovenské dejiny, 2020, 334 s. 172

MULÍK, Peter – HAJKO, Jozef. *Krvavá cesta do raja. Ako a prečo si komunizmus podmanil Slovensko. [Bloody Road to Paradise. How and Why Communism Conquered Slovakia.]* Bratislava : POSTOJ MEDIA, 2019, 511 s. 179

REPORTS

Spomienky významných osobností a historických udalostí v Matici slovenskej v roku 2021 [Memoirs of Eminent Personages and Historical Events in Matica Slovenská in 2021]
Radoslav ŽGRADA 185

List of Authoren 193

Druhá svetová vojna a Slováci v rozdelenej Vojvodine 1941 – 1945 II. časť: Odboj a koniec vojny

Ján Tkáč

1. Začiatok odboja

Po obsadení Juhoslávie v apríli 1941 sa formovalo centrum odboja v Londýne reprezentované kráľom Petrom II. Karađorđevićom. Odboj vedený kráľom v exile reprezentoval dovtedajšiu Juhosláviu. Reprezentantom tohto odboja v obsadenej Juhoslávii bol srbský generál Dragoljub *„Draža"* Mihajlović. Dostal sa na čelo srbského vojenského tzv. četníckeho hnutia. Jeho taktikou bolo šetriť si sily a až keď nastane vhodný okamih, vtedy sa zapojiť do boja. Jeho konečným cieľom bolo obnoviť predvojnový režim na čele so srbskou dynastiou Karađorđevićovcov. Medzitým sa sústredil na ochranu srbského obyvateľstva v Srbsku a Nezávislom chorvátskom štáte (Bosna, Chorvátsko). Už v roku 1941 sa dostal do konfliktu s partizánskym hnutím vedeným Komunistickou stranou Juhoslávie a v záujme toho spolupracoval aj s nemeckou a talianskou okupačnou armádou. Západní spojenci Veľká Británia a Spojené štáty podporovali toto hnutie do roku 1943. Po zistení, že reálnou silou bojujúcou proti okupantom sú iba partizáni, prestali západní spojenci na podnet Winstona Churchilla podporovať četníkov a začali podporovať partizánov vedených komunistickou stranou na čele s Chorvátom Josipom Brozom Titom.

Po obsadení Juhoslávie dovtedajšie národné politické strany zanikli. Jedinou politickou stranou, ktorá mala skúsenosti s ilegálnou činnosťou, bola Komunistická strana Juhoslávie (KSJ).[1] Vo svojom programe hlásala sociálnu spravodlivosť a rovnoprávnosť všetkých národov. Získala tak na svoju stranu všetkých tých, ktorí neboli spokojní nielen s okupáciou, ale aj s pomermi v predvojnovej monarchistickej Juhoslávii a vedúcim postavením Srbov. Zdôraznil to aj vodca komunistov J. Broz Tito na májovej porade KSJ v roku 1941 v Záhrebe: *„Komunisti Vojvodiny majú tú veľkú úlohu zamedziť šíreniu národnej nenávisti, odhaľovať pred národmi Vojvodiny okupátorských násilníkov ako nepriateľov pracujúceho ľudu všetkých národností, pracovať na zoskupovaní všetkých národností do boja proti zlu, ktoré vyvolala vojna a okupácia, za bratstvo medzi národmi Vojvodiny, aby viedli spoločný boj proti imperialistickým násilníkom a okupantom, za bratské porozumenie a rovnoprávnosť národov Vojvodiny, za skutočné riešenie národnostnej otázky cestou slobodného rozhodnutia národov."*[2]

---

[1] JOVANKOVIČ, Samuel. *Významné medzníky v dejinách vojvodinských Slovákov v prvej polovici 20. storočia*. Báčsky Petrovec : Kultúra, 2003, s. 4. ISBN 86-7103-206-X.

[2] SIRÁCKY, Ján. Od partizánskych oddielov k vojenským brigádam. In *Slováci v zahraničí 11*. Martin : Matica slovenská, 1985, s. 15.

Ciele odboja, ktoré si vytýčila komunistická strana, boli:

1. *boj proti okupantom až do konečného oslobodenia krajiny (heslo Smrť fašizmu – Sloboda národu!),*

2. boj za úplnú nacionálnu (národnú) nezávislosť všetkých národov Juhoslávie,

3. boj za novú Juhosláviu, za spravodlivejšie vzťahy a národnú rovnoprávnosť (heslo Bratstvo a jednota).

Tieto ciele sa komunistická strana snažila uskutočniť zakladaním:

1. *ozbrojených vojenských jednotiek a partizánskych oddielov, ktoré na konci vojny prerástli v silnú armádu,*

2. *nových orgánov moci – národno-oslobodzovacích výborov,*

3. hromadných politických organizácií, ktoré boli včlenené do Jednotného národnooslobodzovacieho frontu. V ňom sa zoskupovali ľudia bez ohľadu na svoju politickú, národnú alebo náboženskú príslušnosť. Jediným kritériom bola odhodlanosť bojovať proti fašizmu.[3]

Komunistická strana pôsobiaca v ilegalite založila v Belehrade Hlavný štáb, ktorý 4. júla 1941 rozhodol začať ozbrojené povstanie – tzv. národnooslobodzovací boj.[4] V priebehu mesiaca júla 1941 začala ozbrojené povstania na území Srbska, Chorvátska, Čiernej Hory, Bosny a Hercegoviny. Najvhodnejšie podmienky na ozbrojený odpor bol v horských oblastiach Juhoslávie.

Vo Vojvodine neboli vhodné podmienky na organizovanie ozbrojeného odporu. Príčiny boli viaceré: politické rozdelenie územia Vojvodiny, rôznorodé národné zloženie obyvateľstva, nevhodné geografické podmienky, nevhodná zemepisná a strategická poloha. Najvhodnejšie podmienky na ozbrojený odpor boli v Srieme, ktorý z väčšej časti tvorí pohorie Fruška hora, ale aj tam sa ozbrojený odpor začal prejavovať až v rokoch 1942 – 1943. Vo Vojvodine sa odboj naplno prejavil až v roku 1944.

Po zákaze Komunistickej strany Juhoslávie v roku 1921 sa začali Slováci vo Vojvodine aktivizovať v ilegálnej komunistickej strane až koncom 30. rokov 20. storočia a najmä v čase Mníchovskej dohody a po rozpade Česko-Slovenska v rokoch 1938 – 1939. Ilegálne komunistické organizácie boli obnovené v Kysáči, Petrovci, Kulpíne, Hložanoch, Starej Pazove, Kovačici. Komunistická strana Juhoslávie (KSJ) si získala sympatie časti hlavne mladých Slovákov heslom boja proti fašizmu a tým, že zdôrazňovala, že Vojvodina tvorí hospodársky, geografický a historický celok a zdôrazňovaním, že patrí vojvodinským národom. Krajský výbor KSJ pre Vojvodinu adresoval Slovákom a Rusínom nasledujúce posolstvo: *„Robotníci a roľníci Slováci a Rusíni, nedajte sa zavádzať bájkami o slovenskom slobodnom štáte: Hitlerov sluha Tiso sotil slovenský národ do náručia nemeckého imperializmu a maďarskí grófi utláčajú Rusínov. Hitler chce slovenský národ využiť pre svoje lúpežné záujmy. Aj vaše miesto je takisto v spoločnom boji národov Vojvodiny za národné oslobodenie a rovnoprávnosť všetkých národov Vojvodiny.“*[5]

---

[3] JOVANKOVIČ, ref. 1, s. 43.

[4] Národnooslobodzovací boj (NOB) – v srbčine Narodnooslobodilački rat (NOR).

[5] SIRÁCKY, ref. 2, s. 10, 16 a 19.

2. Odboj v Banáte v rokoch 1941 – 1944

Odbojová činnosť vo Vojvodine začala v Banáte. Od júla do augusta 1941 bolo vykonaných spolu 120 diverzií a sabotáží.[6] Centrom slovenského odboja v Banáte bola Kovačica v južnom Banáte. Komunistická organizácia v Kovačici pripravovala pálenie pšenice v Kovačici a Padine, ale tento pokus bol odhalený a zneškodnený. *„V decembri 1941, po odhalení a zlikvidovaní vyšších straníckych orgánov v Banáte, pozatýkali aj kovačických komunistov a antifašistov.“* Napr. tajomník KSJ v Kovačici Ján Huravík a ďalší boli odsúdení na nútené práce do Nórska a tam zostali až do konca druhej svetovej vojny. V roku 1942 boli odhalení a odsúdení ďalší komunisti.[7] Výsledkom protiopatrení, ktoré zorganizovala nemecká okupačná správa koncom roku 1941 s cieľom vypátrať vinníkov a potrestať ich, bolo 210 popravených.[8] Tým bol odboj v Banáte na dlhšiu dobu ochromený a izolovaný od odboja v ostatných častiach okupovanej Juhoslávie. V rokoch 1942 a 1943 mal odboj iba politickú a organizačnú podobu. V roku 1943 odbojové skupiny v Banáte nadviazali kontakt s Krajským výborom KSJ pre Vojvodinu a Hlavným štábom NOV[9] Vojvodiny. K oživeniu odboja v Kovačici došlo až na jar 1944. Z poverenia vyšších orgánov KSJ bola v apríli 1944 v Kovačici zriadená miestna organizácia strany, ktorej členmi boli aj dvaja Slováci Michal Zloch a Zuzana Huravíková. Odbojová činnosť zasiahla ešte Slovenský Aradáč, ktorý sa nachádzal na dôležitej trase (juhozápadný Banát), po ktorej prechádzali odbojári zo stredného a severného Banátu do Sriemu. Odbojové hnutie však do jesene 1943 v Slovenskom Aradáči stagnovalo. Od roku 1943 sa tam vybudovalo 17 skrýš pre odbojárov. Aj v iných slovenských osadách sa postupne vytvorili miestne organizácie SKOJ a USAOJ.[10] Okupačná moc sa snažila zničiť ilegálne hnutie, preto odbojári pôsobili v ilegalite.[11]

3. Odboj v Báčke v rokoch 1941 – 1944

Prví Slováci, ktorí sa v Báčke zapojili do odboja, boli štyria bratia Kardelisovci a Ján Pálik z Kysáča, poľnohospodárski robotníci a komunisti. Založili prvú údernú partizánsku skupinu v kraji. Z iniciatívy KSJ boli založené vojenské úderné desatiny založené v Petrovci, Hložanoch, Kulpíne, Silbaši a Pivnici (južná Báčka). Zamerali sa na zber zbraní, zdravotníckeho materiálu, vojenský výcvik.[12] Postupne sa zapojili do sabotážnych akcií pálenia pšenice a konope. Tak bolo zapálených 300 vagónov konope na poľnohospodárskom majetku Irmovo pri Kysáči a konope v dedine Zmajevo. Niektorí účastníci sabotážnych akcií boli odhalení a jedného z nich odsúdili na smrť.

---

[6] JOVANKOVIČ, ref. 1, s. 45.
[7] SIRÁCKY, ref. 2, s. 18-19.
[8] JOVANKOVIČ, ref. 1, s. 45.
[9] NOV – narodnooslobodilačka vojska, národnooslobodzovacie vojsko.
[10] SKOJ – Savez komunističke omladine Jugoslavije – Zväz komunistickej mládeže Juhoslávie. USAOJ – Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije – Zjednotený zväz antifašistickej mládeže Juhoslávie.
[11] SIRÁCKY, Ján. Od partizánskych oddielov k vojenským brigádam 2. In *Slováci v zahraničí 12*. Martin : Matica slovenská, 1987, s. 21-24.
[12] SIRÁCKY, ref. 2, s. 17.

Ďalších Kysáčanov, ktorí boli nejakým spôsobom spojení s odbojármi, vyšetrovali a *„štyridsiatich z nich odsúdili na výkon trestu od troch do dvadsať rokov“*.[13] Keď sa maďarská správa rozhodla zatvoriť slovenské gymnázium v Petrovci, na iniciatívu študenta Braňa Mokića, ktorého otec bol Srb a matka Slovenka, dcéra evanjelického farára, mládež počas jednej augustovej noci v roku 1941 vypísala heslá na obranu gymnázia, ako boli: *„Chceme slovenské gymnázium“*, *„Nedajme si, Slovač, naše gymnázium!“*, *„Vráťte nám naše gymnázium!“* a podobne.[14] Najväčšou sabotážnou akciou bolo pálenie stohov konope vo viacerých, *„najmä slovenských osadách v južnej Báčke“* v noci z 1. na 2. októbra 1941.[15] Len v troch petrovských konopných fabrikách zhorelo viac ako 1 600 ton, pričom spôsobené škody boli vo výške 350 000 pengő. Väčšina účastníkov týchto akcií bola zatknutá a postavená pred budapeštiansky maďarský kráľovský súd vo funkcii štatariálneho súdu, ktorý zasadal v Petrovci. 28. októbra, na deň bývalého československého štátneho sviatku, boli popravení šiesti Slováci: Braňo Mokić, Ján Labáth, Ján Márčok, Martin Hrubík, Rudolf Hrubík a maloletý Pavel Ďuga a dvaja Srbi, ktorí sa na akcii nezúčastnili, ale boli považovaní za hlavných organizátorov. Desiatky ďalších Slovákov z južnej Báčky bolo odsúdených na dlhoročné väzenie.[16] Len vedúcemu odbojového hnutia v Hložanoch Jozefovi Marčokovi, ktorý spolupracoval s petrovskou skupinou, sa podarilo uniknúť do Sriemu, kde pôsobil pod ilegálnym menom Dragutin.

Na jeseň 1941 a začiatkom roku 1942 zaviedla okupačná správa teror, ktorého cieľom bolo zničiť ilegálne hnutie odporu v Báčke. V januári 1942 sa v mestách a dedinách južnej Báčky konali razie a ich obeťou sa stal aj kompletný Krajský výbor KSJ Vojvodiny. Niekoľkým sto odbojárom sa však podarilo prejsť cez rieku Dunaj do Sriemu a vstúpiť do partizánskych jednotiek. Boli medzi nimi aj Slováci.[17] Centrum slovenského odboja v Báčke bol Kysáč. Počas roku 1942 a v prvej polovici roka 1943 v dôsledku represívnych akcií maďarských bezpečnostných síl bolo ilegálne hnutie odporu ochromené. Obmedzilo sa iba na ilegálnu politickú činnosť. Okrem toho odbojári v Kysáči nemali žiadne spojenie s vedením hnutia odporu ani so straníckou centrálou, ktorým bol Krajský výbor KSJ pre Vojvodinu. Kysáčski odbojári sa pokúsili nadviazať spojenie v máji 1943, ale podarilo sa im to až v októbri 1943. Komunistická organizácia v Kysáči sa sústredila na organizovanie komunistickej strany, politickú agitáciu medzi ľudom a presun bojovníkov a antifašistov do Sriemu. Trasa prechádzala cez Kysáč a Hložany. V Kysáči bola stranícka organizácia založená skôr ako ilegálny miestny národnooslobodzovací výbor. V novembri 1943 sprostredkovali komunistickí kysáčski odbojári stretnutie tajomníka Oblastného výboru KSJ Nikolu Petrovića so správcom družstevnej konopárne Pavlom Vŕbovským z Petrovca *„s ktorým prerokoval platformu národnooslobodzovacieho hnutia medzi Slovákmi v južnej Báčke a najbližšie úlohy, ku*

[13] JOVANKOVIČ, ref. 1, s. 46.
[14] KMEŤ, Ján. Päťdesiat rokov slovenského národného gymnázia v Petrovci. In *Pamätnica, 50 rokov slovenského gymnázia v Petrovci*. Báčsky Petrovec : Slovenské gymnázium v Petrovci, 1969, s. 81.
[15] SIRÁCKY, ref. 2, s. 17.
[16] JOVANKOVIČ, ref. 1, s. 46.
[17] JOVANKOVIČ, ref. 1, s. 47.

realizácii ktorých bolo treba neodkladne pristúpiť". O stretnutí informoval P. Vŕbovský *„širší okruh protifašisticky a demokraticky orientovaných príslušníkov slovenskej inteligencie"*, medzi nimi aj gymnaziálnych profesorov Andreja Siráckeho a Michala Topoľského, u ktorého sa stretli 1. a 6. januára 1944. *„Dohodli sa na širšom zapojení Slovákov z Báčky do národnooslobodzovacieho hnutia."*

4. Odboj v Srieme v rokoch 1941 – 1944

Na rozdiel od Banátu a Báčky sa odbojové hnutie v Srieme zo začiatku rozvíjalo pomalšie a v menších rozmeroch. V apríli 1941 sa Sriem stal súčasťou Nezávislého chorvátskeho štátu. V roku 1941 boli založené dva partizánske oddiely Fruškohorský a Podunajský. Centrum odboja Slovákov v Srieme bola Stará Pazova.[18] Tajomníkom okresného výboru KSJ v Starej Pazove bol Janko Čmelík. Zakladal nové organizácie a podieľal sa na prípravách povstania v Srieme. Zaslúžil sa o založenie úderných desatín a Podunajského partizánskeho oddielu a nadviazal kontakt s partizánskymi skupinami v Srbsku. V októbri 1941 zaobstaral pre Oblastný výbor KSJ v Starej Pazove dom, v ktorom vydávali ilegálne noviny *Naša borba* a odtiaľ riadili odbojovú činnosť. Podieľal sa na diverzných akciách, ako bolo podmínovanie železničnej trate a pálenie slnečnice. V októbri 1941 chorvátski bezpečnostní agenti v Srieme zatkli mnohých členov odboja, medzi ktorými bolo aj 15 Slovákov vrátane J. Čmelíka. Najprv boli vypočúvaní a týraní. Niektorých prepustili. Zvyšní boli súdení *„Pohyblivým náhlym súdom"* vo Vukovare. Dvaja Slováci boli odsúdení na trest smrti a traja na päť rokov väzenia. J. Čmelík bol neskôr odsúdený na trest smrti zastrelením. Rozsudok bol vykonaný 12. mája 1942 v Sriemskej Mitrovici. Nový okresný výbor KSJ v Starej Pazove pokračoval v práci, ale aj ten bol v auguste 1942 odhalený. Medzi odhalenými boli aj traja Slováci, ktorí boli zastrelení na staropazovskom cintoríne. Odboj v Srieme bol na istý čas ochromený, ale od roku 1943 sa stal hlavnou oblasťou odboja vo Vojvodine.[19]

Sriemski komunisti vrátane Slovákov na čele s J. Čmelíkom boli proti založeniu Slovenskej národnej jednoty v Nezávislom štáte Chorvátsku, lebo to bola organizácia založená na národnom základe a podporovali ju predstavitelia tzv. *„fašistickej slovenskej vlády"* v Záhrebe chargé d'affaires Karol Murgaš a vyslanec Jozef Cieker.[20] Tých Slovákov, ktorí podporovali založenie Hlinkovej gardy v Srieme, chceli zlikvidovať,[21] čo sa im však nepodarilo. Hlavnú zásluhu na zmarení založenia Hlinkovej gardy si nakoniec pripísali komunisti a to aj napriek tomu, že nemala širšiu podporu Slovákov v Srieme.[22]

Po likvidácii odboja vo východnej časti Sriemu s centrom v Starej Pazove sa odbojové hnutie v Srieme presunulo v roku 1942 do západného Sriemu. Vzniklo tam prvé oslobodené

---

[18] JOVANKOVIČ, ref. 1, s. 47.
[19] SIRÁCKY, ref. 2, s. 19-21.
[20] ŠAGO, Janko. *Narodni heroj Janko Čmelik prilozi za biografiju*. Sremska Mitrovica : Novinskoizdavačka radna organiziacija Sremske novine, 1981, s. 146-147.
[21] MIKLOVIC, Samuel. Po stopách Janka Čmelíka. In *Spomienky na účasť Slovákov v NOB*. Nový Sad : Obzor, 1969, s. 28-29.
[22] ŠAGO, ref. 20, s. 146-149.

územie, *„na ktorom sa formovali nové orgány moci: národnooslobodzovacie výbory“*. Centrami odboja sa stali slovenské dedinky Lúg a Ľuba. V Lúgu boli ukryté partizánske dielne, skrývali sa tam partizáni, vydával sa propagačný materiál a rôzne letáky. Vyšli tam prvé partizánske noviny v slovenskom jazyku *Slováci do roty Jánošíkovej!* Do odbojovej činnosti sa zapojili aj Slováci z Erdevíku, Šídu, Bingule, Dobanoviec,[23] Iloka a ďalších. Mnohí z nich nielen poskytovali pomoc partizánom, ale aj vstúpili do partizánskych jednotiek.[24] Vzhľadom na zhoršené podmienky v Srieme sa od októbra 1942 do mája 1943 presunulo niekoľko tisíc partizánov do Bosny s predpokladom, že keď sa naskytnú vhodné podmienky, vrátia sa späť do Sriemu a iných častí Vojvodiny.[25]

5. Bojové jednotky vojvodinských Slovákov 1943 – 1945

V priebehu roka 1943 došlo k zjednoteniu odbojového hnutia vo Vojvodine. Obnovil sa krajský výbor KSJ a SKOJ[26] a vytvoril sa Hlavný štáb Vojvodiny, ktoré boli v spojení s Ústredným výborom KSJ a Najvyšším štábom na čele s Josipom Brozom Titom. Ďalej bolo založených päť vojvodinských brigád, ktoré sa stali súčasťou 16. vojvodinskej divízie. Vo všetkých týchto jednotkách boli aj Slováci. Na dočasne oslobodenom území v Srieme sa formovali nové strediská moci, teda miestne národnooslobodzovacie výbory, ako napríklad v Lúgu a Ľube. Aby zapojili čím viac Slovákov do odboja, plánovali založiť samostatnú slovenskú jednotku, ktorú pomenovali Jánošíkova rota.[27]

Myšlienka založiť samostatnú slovenskú jednotku vznikla v lete 1943 v Srieme. Najväčšiu zásluhu na jej založení mal hložiansky komunista J. Marčok-Dragutin. V rámci Prvej vojvodinskej brigády bola v novembri 1943 zo Slovákov vytvorená Štvrtá rota Druhého práporu, ktorá dostala pomenovanie Jánošíkova rota. Bojovníci Jánošíkovej roty sa v rámci Prvej vojvodinskej brigády zúčastnili bojov v Bosne, Hercegovine, Sanžaku a v Čiernej Hore, kde bojovali aj proti 7. SS divízii Princ Eugen. Na začiatku mala rota 88 bojovníkov. Do augusta 1944 ich zahynulo 35 a ďalší boli zranení alebo chorí na týfus. Pri doplňaní stavu už pre ňu nebolo záloh a tak Jánošíkova rota zanikla.[28] Väčšina bojovníkov pochádzala zo slovenských osád v západnom Srieme, Starej Pazovy a z Dobanoviec, ale aj z báčskych obcí Hložany, Laliť a Petrovec.[29]

23. augusta 1944 na Pálenkášovom salaši, ležiacom v blízkosti Hložian a Petrovca, boli založené Novosadský, Báčskopalánsky, Žabaljský, Somborský a Subotický oddiel. V Novosadskom oddiele bolo 80 % Slovákov a jeho veliteľom sa stal kysáčsky odbojár Ján Pálik.[30] Najväčšou diverznou akciou Novosadského oddielu v slovenských obciach bolo zničenie skladu zbraní a munície v Hložanoch v noci z 25. na 26. júna 1944. Sklad

[23] JOVANKOVIČ, ref. 1, s. 47-48.
[24] SIRÁCKY, ref. 2, s. 10-11.
[25] SIRÁCKY, ref. 11, s. 11-12.
[26] SKOJ – Savez komunističke omladine Jugoslavije – Zväz komunistickej mládeže Juhoslávie.
[27] SIRÁCKY, ref. 11, s. 11-13.
[28] JOVANKOVIČ, ref. 1, s. 48.
[29] SIRÁCKY, ref. 11, s. 16.
[30] JOVANKOVIČ, ref. 1, s. 49.

patril nemeckému wehrmachtu a bol umiestnený v dome bývalého Agrárneho úverového družstva. Zo slabo stráženého skladu ukoristili partizáni, pod vedením Andreja Kardelisa a J. Pálika, veľké množstvo guľometov, pušiek, iných zbraní a munície. Zvyšok podpálili, v dôsledku čoho sklad zbraní a munície vybuchol. Hložančania sa vyhli trestu vďaka rozporom medzi nemeckými a maďarskými vojakmi. Tesne pred oslobodením zaútočila skupina z Novosadského oddielu na žandársku stanicu v Hložanoch a zabila jej veliteľa. Aj tentokrát vyviazli Hložančania bez obetí na životoch pre rozpory medzi nemeckými a maďarskými vojakmi. Pred vypálením zachránil Hložany dážď.[31] Novosadský oddiel mal hlavnú zásluhu na oslobodení slovenských obcí v južnej Báčke a Nového Sadu.[32]

Začiatkom jesene 1944 bola v rámci Novosadského oddielu vytvorená osobitná slovenská rota, ktorá už 25. októbra mala viac ako 200 príslušníkov. Bolo to v čase, keď bola oslobodená väčšina slovenských dedín v južnej Báčke. V tých dňoch sa v Petrovci začal formovať I. slovenský batalión, do ktorého vstupovali dobrovoľníci, a už koncom októbra mal 400 príslušníkov. Vtedy niektorí slovenskí politickí činitelia a vedúci bataliónu požiadali veliteľa III. juhoslovanskej armády generála Kostu Nađa o vytvorenie slovenskej dobrovoľníckej brigády, s čím súhlasil. Všetkým jednotkám v rámci III. juhoslovanskej armády bol vydaný rozkaz, aby prepustili zo svojich radov Slovákov a aby sa presunuli do Petrovca. 11. novembra 1944 bola na nádvorí petrovského gymnázia založená slovenská brigáda, ktorá dostala pomenovanie XIV. vojvodinská úderná slovenská brigáda. Brigáda mala 1 200 bojovníkov zoradených do troch bataliónov. Za veliteľa bol vymenovaný J. Pálik a za náčelníka štábu Ivan Boboš z Kovačice. Na začiatku mala brigáda slabú výzbroj a bola presunutá na výcvik k mestu Sombor. Po krátkom výcviku boli presunutí do Baranje, kde sa podieľali na obrane pred prípadným útokom Nemcov. V druhej polovici decembra bola brigáda posilnená o 500 mobilizovaných Slovákov z Banátu. Po nemeckej ofenzíve pri Bolmane v marci 1945 bolo jej prvoradou úlohou bojovať proti nemeckému predmostiu na ľavom brehu rieky Dráva pri Bolmane. Brigáda sa zúčastnila na bojových operáciách v dňoch od 8. do 21 marca, keď bolo bolmanské predmostie obsadené. Zahynulo približne 80 vojakov a 300 bolo zranených. V rámci reorganizácie juhoslovanskej armády bola 24. marca 1945 brigáda zrušená a jej bojovníci rozdelení do VII. a VIII. vojvodinskej údernej brigády 51. vojvodinskej divízie, v ktorej bojovali do konečného oslobodenia Juhoslávie.[33] Z celkového počtu 2 341 bojovníkov zahynulo 284. V jej radoch bolo aj okolo 100 žien.[34]

6. Koniec vojny a Slováci vo Vojvodine

Vojvodina bola oslobodená na jeseň 1944. Oslobodzovanie Banátu začalo začiatkom októbra 1944. Hlavnú úlohu pri oslobodzovaní Vojvodiny mali juhoslovanskí partizáni.

---

[31] FEKETE, Samuel. Dejiny písané krvou. In *HLOŽANY 1756 – 1986*. Hložany : Miestne spoločenstvo, 1986, s. 103-105.
[32] JOVANKOVIČ, ref. 1, s. 49.
[33] MAJERA, Ivan. Bojová cesta XIV. vojvodinskej údernej – slovenskej brigády. In *Spomienky na účasť Slovákov v NOB*. Nový Sad : Obzor, 1969, s. 93-102.
[34] JOVANKOVIČ, ref. 1, s. 50.

V tom čase sa na predvojnové juhoslovansko-rumunské hranice dostala sovietska Červená armáda a z juhu Balkánskeho polostrova ustupovali nemecké vojská. O územie Vojvodiny sa nebojovalo tak intenzívne ako v iných častiach Európy a vtedajšej Juhoslávie. Z vojvodinských dedín sa okupačné jednotky väčšinou stiahli bez boja a ani pri oslobodzovaní miest sa neodohrali veľké boje. Podľa dohody, ktorú veliteľ juhoslovanského odboja J. Broz Tito uzavrel s J. V. Stalinom, sa na oslobodzovaní Vojvodiny a severovýchodného Srbska mala podieľať aj Červená armáda a potom sa stiahnuť na sever do Maďarska. Keď bola oslobodená Vojvodina, východné a severné Srbsko a Belehrad (20. októbra 1944), Červená armáda sa stiahla. Nemecké jednotky sa upevnili za riekou Dunaj, na ktorom zaujali obranné pozície. Frontová línia sa ďalej tiahla na juh cez územie západného Sriemu a potom prechádzala Bosnou. Na tomto území vznikla frontová línia tzv. Sriemskeho frontu, ktorá bola prelomená juhoslovanskou armádou v apríli 1945. V mestách a dedinách sa formovali nové inštitúcie moci tzv. národnooslobodzovacie výbory.

2. októbra 1944 vstúpili do Banátu jednotky Červenej armády a spolu s partizánmi a jednotkami juhoslovanskej armády ho čoskoro oslobodili.[35] V niektorých obciach, ako napr. v Slovenskom Aradáči, boli ilegálne národnooslobodzovacie výbory formované ešte pred oslobodením v lete 1944.[36] Tie potom prebrali moc po odchode nemeckých okupačných jednotiek a pred príchodom partizánov alebo Červenej armády, čo sa však nezaobišlo bez rozporov. Keď 1. októbra okupačné jednotky opustili Padinu, v škole sa uskutočnila schôdza miestneho národnooslobodzovacieho výboru (MNOV) a niekoľkých *„antifašistov“*. Predseda MNOV Ján Rapoš navrhol prebrať moc v obci ešte v noci. Symbolickým odoberaním kľúčov obecného domu prevzal moc v obci šesťčlenný MNOV. Za vojenského veliteľa Padiny bol zvolený Ján Hrubík a formovala sa nová *„mestská stráž“*, ktorá mala zabrániť návratu okupantov. Vtedy nastali roztržky medzi Padinčanmi. Niektorí požadovali vyvesiť na obecný dom juhoslovanskú trikolóru a niektorí sovietsku zástavu. *„V prvom prípade by skutočnú moc prebral MNOV, v opačnom prípade skupina prívržencov Sovietského zväzu.“* Až po hrozbe použitia zbraní prívrženci sovietskej zástavy ustúpili. Aby znemožnili návrat Nemcov do osady, zničili železničnú trať. V noci z 2. na 3. októbra prišiel do Padiny predvoj Červenej armády, ktorý po troch hodinách pokračoval ďalej do Kovačice. Padinčania vítali sovietske jednotky. V nasledujúce dni nasledoval intenzívny zber kukurice, obnova železničnej trate a zatýkanie tých, ktorí slúžili okupantom.[37] Okresný národnooslobodzovací výbor v Kovačici, ktorý bol založený ešte v auguste 1944,[38] vyšetroval miestnych kolaborantov a *„spolu so zakladateľom Gemeindeamta*[39] *v Padine, volksdeutscherom Johannom Leitnerom, boli odsúdení na smrť*

[35] SIRÁCKY, Ján. Od partizánskych oddielov k vojenským brigádam 4. In *Slováci v zahraničí 14*. Martin : Matica slovenská, 1988, s. 47-50.
[36] SIRÁCKY, ref. 11, s. 21-24.
[37] ROHÁRIK, Pavel. Padina za druhej svetovej vojny 1941 – 1945. In *Padina 1806 – 1996 zborník prác*. Padina : Miestny odbor Matice slovenskej v Padine, 1996, s. 63-65. ISBN 86-901823-1-4.
[38] SIRÁCKY, ref. 11, s. 23.
[39] V nemčine obecný úrad.

a zastrelení."[40] Spolu s ustupujúcou nemeckou armádou sa z Banátu vysťahovalo aj početné domáce nemecké obyvateľstvo.

Prvý národnooslobodzovací výbor v Petrovci bol ustanovený ešte 21. marca 1944, jeho predsedom sa stal P. Vŕbovský. Výbor sa staral o partizánov, budoval skrýše v Petrovci a na salašoch, aktivizoval odboj Slovákov v Kulpíne, Hložanoch, Pivnici, Selenči, Laliti, robil nábor mládeže do SKOJ-a a USAOJ-a. Národnooslobodzovací výbor v Petrovci sa stal neoficiálnym predstaviteľom všetkých Slovákov v južnej Báčke. Úspešná činnosť výboru bola prerušená zatknutím niektorých odbojárov z Petrovca, Kysáča a Hložian[41] v polovici júla 1944[42], medzi ktorými bol aj P. Vŕbovský. Najprv boli odvlečení do *„koncentračného tábora"* v Topoli, až nakoniec skončili v Dachau. Jediný z nich prežil oslobodenie tábora 29. apríla 1945 P. Vŕbovský.[43] Nový národnooslobodzovací výbor bol založený o dva-tri týždne a pokračoval v činnosti do konca vojny.

Na blížiacu Červenú armádu z Banátu a aktivitu partizánskych brigád v Srieme a čoraz väčší tlak partizánskych oddielov v Báčke na dediny a dopravné komunikácie reagovala maďarská vláda. 3. októbra nariadila postupne stiahnuť okupačnú správu z Báčky a 4. októbra rozkázala stiahnuť vojenské jednotky. Postupne nastalo v Báčke bezvládie, ktoré sa prejavovalo najmä na dedinách. Z času na čas cez ne prechádzali maďarské a nemecké jednotky a už aj cez deň sa v nich objavovali partizáni. Maďarské a nemecké vojenské jednotky sa najdlhšie držali v mestách, z ktorých odišli takmer všetky úrady. *„Pre vtedajšiu situáciu v Báčke bolo príznačné, že s vojskom odchádzalo veľké množstvo nemeckého a maďarského obyvateľstva, ktoré cítilo vinu za svoje chovanie voči slovanským spoluobčanom."* Od 8. októbra 1944 boli postupne oslobodzované dediny v južnej Báčke. Báčskopalánsky oddiel oslobodili 9. októbra Silbaš, 18. októbra Selenču a 20. októbra Báčsku Palanku. Partizáni Novosadského oddielu odzbrojili 10. októbra maďarských vojakov strážiacich most na kanáli medzi Petrovcom a Kysáčom (tzv. kysáčsky most). Prvá dedina, ktorú sa partizáni rozhodli oslobodiť, bol Kysáč. Pokúsili sa o to v noci z 11. na 12. októbra, na čo Nemci reagovali vyslaním menšieho oddielu, ktorý vypálil 17 domov a zabil niekoľkých ľudí. Vrátili sa aj 14. októbra a potom natrvalo odtiahli. 15. októbra vtiahli partizánske jednotky do Petrovca a potom do Kulpína, odkiaľ nemecká SS jednotka odišla 14. októbra. 16. októbra vstúpili partizáni do Hložian.[44] 15. októbra bola oslobodená aj Pivnica.[45] *„Bojovníci Novosadského partizánskeho oddielu vtiahli do Nového Sadu ako prví na svitaní 23. októbra 1944."* Po nich prišli predsunuté jednotky Červenej armády, štáb a časť bojovníkov VII. vojvodinskej brigády zo sriemskeho

[40] ROHÁRIK, ref. 37, s. 63-65.
[41] SIRÁCKY, ref. 11, s. 18-20.
[42] KRIVÁK, Miroslav. Petrovčania v odbojovom hnutí počas druhej svetovej vojny. In *PETROVEC. 250 rokov príchodu Slovákov do Petrovca 1745 – 1995*. Báčsky Petrovec : Zhromaždenie obce Báčsky Petrovec, 1995. s. 129. ISBN 86-81945-13-0.
[43] SIRÁCKY, ref. 11, s. 20.
[44] SIRÁCKY, ref. 35, s. 47-50.
[45] SIRÁCKY, Ján et. al. *Slováci vo svete 1*. 1. vyd. Martin : Matica slovenská, 1980, s. 222.

Petrovaradínu, ako aj ďalšie jednotky. *„Oslobodením Nového Sadu bola oslobodená aj celá Báčka."*[46]

Oslobodzovanie Sriemu začalo po oslobodení Belehradu 20. októbra 1944. Najprv bol oslobodený východný Sriem. Národnooslobodzovacia armáda Juhoslávie sa koncom januára 1945 dostala na územie západného Sriemu, kde sa ustálila frontová línia tzv. sriemsky front. Prelomený bol 12. apríla 1945 a následne boli oslobodené aj zvyšné oblasti Sriemu, Chorvátska a Slovinska.[47] Vojna v Juhoslávii skončila až 15. mája 1945.

V partizánskych jednotkách a iných vojenských útvaroch bojovalo počas vojny viac ako 5 700 vojvodinských Slovákov: z Báčky 2 542, z Banátu 1 796 a zo Sriemu 1 399. V bojových akciách zahynulo spolu 675 Slovákov: 267 zo Sriemu, 246 z Báčky a 162 zo Sriemu. Ďalších 280 Slovákov zahynulo iným spôsobom: boli popravení, umučení vo väzniciach alebo v koncentračných táboroch.[48]

Tým, ktorí bojovali v radoch partizánov, či už na území Juhoslávie, alebo Slovenska a Sovietskeho zväzu, sa po vojne dostalo uznania. V povojnovej socialistickej Juhoslávii mnohí z nich dostali status *„vojnového bojovníka"*, ktorý prinášal spoločenský status a finančné ohodnotenie vo forme tzv. *„vojnového dôchodku"* a ktorý bol vyšší ako mali bežní obyvatelia. Tí, čo nedobrovoľne bojovali v radoch armád vojsk Osi, napríklad v maďarskej armáde, nedostali po vojne žiadneho uznanie, ale neboli ani finančne odškodnení, a to aj napriek zraneniam, ktoré utrpeli počas vojny. Slovenskí komunisti J. Čmelík (Stará Pazova, Sriem) a J. Marčok-Dragutin (Hložany, Báčka) boli vyhlásení za národných hrdinov Juhoslávie.

7. Vojvodinskí Slováci v SNP, medzi partizánmi v ZSSR a v maďarskej armáde

V Slovenskom národnom povstaní v roku 1944 sa zúčastnilo 50-60 juhoslovanských Slovákov. Väčšina z nich pochádzala z Vojvodiny. Niektorí boli na Slovensku ešte pred vypuknutím povstania. Iní prišli *„zo zajatia alebo väzenia v koncentrákoch v Nemecku, Maďarsku, ba i na Slovensku"*. Niektorí prebehli z maďarskej armády, ďalší utiekli pred narukovaním do maďarskej armády alebo pred odvlečením na nútené práce na území Maďarska. Vojvodinskí Slováci bojovali v oddieloch Jána Švermu, Jegorova, Pobedy, Stalina. Niektorí pracovali v povstaleckých nemocniciach. Štefan Valent z Laliťu pracoval v povstaleckom rozhlase *Slobodný slovenský vysielač*. Ján Čierny z Hložian zase v *Zpravodajskej agentúre Slovenska* (ZAS). Mal za úlohu odpočúvať a zachytávať správy z rozhlasu *Slobodna Jugoslavija*, ktoré potom pravidelne vysielali v *Slobodnom slovenskom vysielači*. Juraj Krnáč z Báčskeho Petrovca zbehol z maďarskej trestnej roty a v Kantorskej doline sa pripojil k oddielu sovietskeho partizánskeho veliteľa P. A.

---

[46] SIRÁCKY, ref. 5, s. 50.

[47] PETRANOVIĆ, Branko. *Istorija Jugoslavije 1918 - 1988. Druga knjiga Narodnooslobodilački rat i revolucija 1941 – 1945*. Beograd : Nolit, 1988, s. 422-425.

[48] JOVANKOVIČ, ref. 1, s. 49-50.

Veličku. Samo Máľach-Petrovský, Ján Sklabinský a Ján Bovdiš z Petrovca sa v septembri 1944 zúčastnili bojov proti Nemcom pri obci Telgárt. Vladimír Máľach z Petrovca sa pripojil k oddielu majora Viliama Žingora.[49]

V radoch sovietskych partizánov bojovalo údajne viac ako 250 Slovákov z Juhoslávie. Ďalší Slováci z Vojvodiny bojovali aj v radoch maďarskej armády na východnom fronte. Niektorí z nich sa vzdali sovietskej armáde. Iným sa podarilo po vojne vrátiť domov, ale niektorým nie a zahynuli v sovietskych gulagoch.[50]

8. Povojnový epilóg

Po oslobodení si komunistická strana upevnila moc a 29. novembra 1945 sa názov krajiny zmenil na Federatívna národná republika Juhoslávia, ktorá pozostávala zo šiestich republík. V rámci Srbska boli autonómne oblasti Vojvodina a Kosovo.

Odchodom nemeckého obyvateľstva sa zmenila etnická štruktúra Vojvodiny. Do obcí, z ktorých odišli Nemci, boli nasťahovaní Srbi z horských oblastí Chorvátska, Bosny a Hercegoviny. Tak sa Srbi stali dominantným národom s približne 50 % zastúpením. Vojvodina ako národne zmiešaná oblasť sa stala autonómnou oblasťou Národnej republiky Srbska. Jej súčasťou sa stali slovenské obce v Báčke a Banáte. V Srieme sa súčasťou Vojvodiny nestali mestečko Ilok, ktoré pripadlo Národnej republike Chorvátsko, a Bóľovce, ktoré sa stali súčasťou Národnej republiky Srbsko, tzv. užšieho Srbska.

V roku 1944 bola v Petrovci obnovená Kníhtlačiareň, účastinárska spoločnosť.[51] Štyri dni po oslobodení 19. októbra 1944 začala vydávať noviny *Hlas ľudu*, *„ktorý sa stal spoločensko-politickým orgánom juhoslovanských Slovákov“*. Nenadväzoval však na predvojnový časopis *Národná jednota*. Spočiatku vychádzal dvakrát do týždňa a neskôr ako týždenník. *Národný kalendár* bol premenovaný na *Ľudový kalendár*.[52] V roku 1947 sa kníhtlačiareň stala opäť majetkom Matice slovenskej a dostala názov Kníhtlačiareň Matice slovenskej v Juhoslávii. Po zrušení Matice slovenskej v roku 1948 sa osamostatnila[53] pod názvom Kultúra – kníhtlačiarsko-vydavateľský podnik.[54] V podstate išlo o znárodnenie, najprv pod nálepkou štátneho a od päťdesiatych rokov 20. storočia pod nálepkou spoločenského vlastníctva. *„V roku 1946 a 1950 – 1953 Kultúra slovenské knihy nevydávala, iba ich tlačila.“*[55] Tlačiareň v Kovačici bola tiež znárodnená a nakoniec presťahovaná do mesta Pančevo, kde sa stala základom pre

---

[49] SKLABINSKÝ, Samuel. Juhoslovanskí Slováci v Slovenskom národnom povstaní. In *Spomienky na účasť Slovákov v NOB*. Nový Sad : Obzor, 1969, s. 375-379.

[50] VRGOVIĆ, S. Medzi sovietskymi partizánmi. In *Spomienky na účasť Slovákov v NOB*. Nový Sad : Obzor, 1969, s. 389.

[51] HRONEC, Víťazoslav. *Bibliografia knižnej tvorby vydavateľstiev Kultúra a Obzor 1919 – 1998*. Báčsky Petrovec : Kultúra, 1999, s. 6. ISBN 86-7103-149-7.

[52] BARTALSKÁ, Ľubica. Kníhtlačiareň v Báčskom Petrovci – významný faktor vydavateľskej činnosti juhoslovanských Slovákov. In *Kniha 1990.* Martin : Matica slovenská, 1990, s. 156.

[53] HRONEC, ref. 51, s. 6.

[54] *Nový život*. 1950, roč. 2, č. 3.

[55] HRONEC, ref. 51, s. 6.

rozvoj podniku Tlačiareň 6. októbra.[56] Vydávanie slovenských publikácií sa čoraz viac presúvalo do mesta Nový Sad.

V čase, keď Slovenská brigáda odchádzala z Petrovca, bol náčelníkom pre osvetu a kultúru Novosadského vojenského okruhu Andrej Siráckу (október – november 1944). Jeho úlohou bolo reorganizovať školstvo v južnej Báčke a obnoviť gymnázium v Petrovci. Profesor Michal Rapoš bol na základe nariadenia Vojenskej správy pre Banát, Báčku a Baraňu poverený uskutočniť zápis do gymnázia v Petrovci, ktorý sa mal konať 1. decembra 1945. 15. decembra veliteľstvo Vojenskej oblasti pre Banát a Báčku vymenovalo za riaditeľa gymnázia A. Siráckeho. Svoj program predniesol na prvom zasadnutí profesorského zboru 23. decembra 1944. Školský rok bol slávnostne otvorený 21. januára 1945 a na druhý deň začala riadna výučba v prvých piatich ročníkoch. Vzhľadom na to, že mnohí chlapci boli na fronte alebo vo vojsku a bol nedostatok dreva na kúrenie, ako aj nedostatok vyučujúcich, začala výučba v 6. – 8. ročníku až 5. marca 1945. Výučba trvala do 21. júla, potom nasledovali *„rôzne skúšky – privátne, rozdielne, doplnkové, maturitné a prijímacie“*. Nový školský rok 1945/46 potom začal v riadnom termíne 1. septembra 1945. Príznačné pre toto obdobie je, že sa počet žiakov oproti predvojnovému obdobiu rapídne zvýšil. V školskom roku 1945/46 to bolo 651 žiakov. Po roku 1947 začal počet žiakov postupne klesať.[57]

Po druhej svetovej vojne v roku 1946 obnovila svoju činnosť Matica slovenská v Juhoslávii,[58] ale jej činnosť trvala len krátko, lebo už 4. júla 1948 bola zrušená novým komunistickým režimom.[59] Podľa historičky Ľubice Bartalskej sa tak stalo v roku 1947.[60] V tomto krátkom časovom období bol predsedom Matice slovenskej Petrovčan Pavel Vŕbovský. Zároveň, ako posledný, bol založený Miestny odbor Matice slovenskej v Binguli. V roku 1946 sa počet členov oproti roku 1941, keď ich bolo 1 000, zvýšil na viac ako 4 000. Bola obnovená aj činnosť odborov: školského, ľudovýchovného, literárneho, divadelného a hudobného. Ostatné predvojnové odbory vyvíjali slabú alebo takmer žiadnu činnosť. Je príznačné, že po vojne sa v prvej fáze vytratili z vedenia Matice slovenskej všetci evanjelickí duchovní[61] a v druhej fáze bola Matica slovenská v Juhoslávii zrušená. Pravdepodobne nezapadala do koncepcie socialistickej obnovy a výstavby. Časopis *Náš život*, ktorý pred vojnou vydávala Matica slovnenská, bol obnovený v roku 1946, od roku 1949 nahradil časopis *Nový život, časopis pre literatúru a kultúru*, ktorý najprv vychádzal vo vydavateľstve Kultúra, potom v Novinovo-vydavateľskom podniku Obzor v Báčskom

---

[56] ZLOCH, Martin. Tlačiareň Samuela Murtina. In *Kovačica 1802 – 2002. Zborník prác pri dvestoročnici mesta*. Kovačica : Miestne spoločenstvo Kovačica, 2002, s. 208. ISBN 86-903911-0-X.

[57] KMEŤ, ref. 14, s. 90-94.

[58] X. výročná správa Matice slovenskej vo FĽR Juhoslávii na rok 1945 – 46. In *Náš život*. 1946, roč. I (IX), č. 3-4, s. 172.

[59] HRONEC, ref. 51, s. 6.

[60] BARTALSKÁ, ref. 52, s. 156.

[61] X. výročná správa Matice slovenskej vo FĽR Juhoslávii na rok 1945-46. In *Náš život*. 1946, roč. I (IX), č. 3-4, s. 172-191.

Petrovci.[62] V roku 1967 sa redakcia knižných vydaní a redakcie časopisov *Hlas ľudu*, *Rozhľady*, *Nový život* a *Naši pionieri* presťahovali do Nového Sadu.[63] Do Nového Sadu sa okrem redakcií časopisov presunulo aj sídlo slovenskej evanjelickej cirkvi v Juhoslávii. Znamenalo to oslabenie Petrovca ako národného a kultúrneho centra Slovákov vo Vojvodine. Paralelne s tým štát prevzal starostlivosť aj o rozvoj národnej kultúry Slovákov vo Vojvodine. Bolo to dobré z hľadiska materiálneho a finančného zabezpečenia rozvoja ich kultúry. Základné nedostatky spočívali v tom, že národný rozvoj Slovákov sa zredukoval len na kultúru. V dôsledku preferovania komunistickej ideológie, výchovy v komunistickom duchu a štátom preferovanej myšlienky bratstva a jednoty sa národná identita Slovákov v Juhoslávii redukovala na slovenský jazyk, ľudovú kultúru a folklór.

Štát prevzal kontrolu aj nad školstvom. Negatívnou črtou bolo to, že školy sa dostali pod vplyv komunistickej ideológie, a pozitívnou to, že materiálne zabezpečenie a platy pedagógov škôl prevzal na seba štát. Podpora menšín a menšinového školstva bola v Juhoslávii na oveľa lepšej úrovni ako v susedných krajinách. V národne zmiešaných dedinách sa podmienky vyučovania v slovenskom jazyku veľmi nezlepšili.

Súkromné podnikanie bolo po vojne obmedzené. Súkromným osobám vo Vojvodine boli ponechané iba malé pozemky s rozlohou do 10 ha (približne 17 katastrálnych jutár). Zvyšok pôdy bol poštátnený a založili sa družstvá. Uskutočnila sa pozemková reforma, ktorá bola spravodlivejšia ako tá pred druhou svetovou vojnou. Pôdu dostali aj najchudobnejší roľníci bez ohľadu na národnú príslušnosť.

Väčšie podniky a peňažné ústavy v socialistickej Juhoslávii boli zrušené alebo poštátnené. Výnimkou nebola ani Slovenská banka v Petrovci. Jej budovu v roku 1947 predali na verejnej dražbe nákupno-predajnému družstvu.[64] Podobný osud postihol aj Československú banku a tiež ich filiálky.

Prvé zasadnutie krajinského cirkevného presbytéria slovenskej evanjelickej cirkvi po vojne sa uskutočnilo 17. októbra 1945 v Novom Sade. Posledný konvent pred vojnou sa konal ešte 15. októbra 1940. Zloženie predsedníctva bolo rovnaké ako v roku 1940 na čele s biskupom Samuelom Štarkem, cirkevným dozorcom Cyrilom Abaffym. Pre zlé dopravné spojenie, ale aj pre iné dôvody sa na zasadnutí nezúčastnili všetci členovia presbytéria. Predsedníctvo zhodnotilo situáciu počas vojny, keď boli senioráty rozdelené medzi tri štáty a spolupráca bola znemožnená. Rozhodlo sa pokračovať v činnosti tak ako pred rokom 1941 a navrhlo, *„aby sa sriemsky seniorát pripojil zase ku krajinskej cirkvi a štatút, ktorí si počas vojny utvorili, aby vyhlásili za neplatný“*. Zhromaždenie sa povznieslo nad to, čo sa dialo počas okupácie s evanjelickými zbormi v čase vojny a uznalo, *„že treba aj tie sriemske zbory, ktoré utvorili samostatnú cirkev s novým štatútom považovať za údov kraj. cirkvi“*. Na zhromaždení bola nastolená otázka mandátov cirkevných hodnostárov, ktorí boli zvolení v roku 1939. Rozhodlo sa, že štyri roky okupácie nebudú počítať a platnosť mandátu budú rátať od 1. apríla 1945. V dôsledku

[62] *Nový život*. 1950, roč. 2, č. 3 a *Nový život*, 1965, roč. 17, č. 3.
[63] HRONEC, ref. 51, s. 6-7.
[64] KRIVÁK, ref. 42, s. 736-373.

toho bol mandát cirkevných hodnostárov predĺžený do roku 1949. Prvý krajinský konvent po druhej svetovej vojne sa uskutočnil 5. novembra 1945 v Novom Sade. Príznačné bolo, že sa po druhej svetovej vojne novým strediskom slovenskej evanjelickej cirkvi v Juhoslávii a sídlom evanjelického biskupa sa stalo mesto Nový Sad. Evanjelická cirkev sa po vojne dostala do nových pomerov. Počet evanjelických duchovných klesol. Starší farári ako Gustáv Klobušický, Emil Heinlein a Kornel Kvas zomreli. Hajdušický kaplán Štefan Valent zahynul. Chýbal *„kňazský“* dorast a nebolo študentov teológie. Pociťovalo sa to hlavne pri výchove a výučbe náboženstva, lebo aktívni učitelia nesmeli vyučovať náboženstvo. Náboženstvo mohli vyučovať len *„kňazi“*. Po strate škôl a odobratí školských budov po prvej svetovej vojne, za ktoré jej nebola poskytnutá náhrada, stratila slovenská evanjelická cirkev po druhej svetovej vojne v rámci pozemkovej reformy časť pôdy, ktorá bola základom príjmov pre farárov a slúžila aj na *„vydržiavanie“* cirkevných zborov. Na Slovensko repatriovalo mnoho slovenských evanjelických rodín spolu s niektorými farármi, čím sa počet evanjelického duchovenstva ešte viac znížil. Cirkev bola odlúčená od štátu[65] a stratila vplyv na národný rozvoj slovenského národa v Juhoslávii. Vládnuca komunistická strana začala v roku 1945 budovať socializmus a ateizmus. Náboženstvo a cirkev stratili svoj vplyv na slovenskú kultúru vo Vojvodine.

Second World War and Slovaks in Divided Vojvodina 1941–1945
Part II: Resistance and End of War

Ján Tkáč

Summary

After the occupation of Yugoslavia and Vojvodina by troops of the Axis powers, many Slovaks joined the so-called anti-fascist resistance movement. These were mostly young people who joined the Communist Party. The conditions for the armed resistance in Vojvodina were not suitable, so the resistance initially had a political form and included sabotage activities. The first resistance actions began in the summer of 1941 and the period from 1942 to 1944 after the pacification of the resistance was relatively quiet. The centres of resistance were the following municipalities: Kisač in Bačka region, Kovačica in Banat, and Stara Pazova in Syrmia. More serious armed actions of Slovak resistance fighters began in the summer of 1944. Most of Vojvodina territory

[65] ŠKANTÍK, Pavel. Dejiny Slovenskej evanjelickej a. v. cirkvi v SFR Juhoslávii. In *Pamätnica. Päťdesiat rokov samostatnosti Slovenskej evanjelickej a. v. cirkvi v SFR Juhoslávii. 1921-1971*. Nový Sad : Biskupský úrad Slov. evanj. a. v. cirkvi v Juhoslávii, 1971, s. 45-47.

and villages, inhabited by Slovaks, were liberated in October 1944. The frontline of the so-called Syrmian Front, running through West Syrmia, stabilized on the other side of the Danube River. From November 1944 to April 1945, Vojvodina 14th Slovak Strike Brigade, founded in November 1944 in the courtyard of Petrovac grammar school, also fought at this battlefield. In total, more than 5,700 Vojvodina Slovaks took part in the resistance. A total of 675 Slovaks were killed in the military campaigns. Another 280 Slovaks died another way. They were executed, tortured in prisons, concentration camps. After the war, the new communist regime declared two Vojvodina Slovaks national heroes: Janko Čmelík from Stara Pazova and Jozef Marčok Dragutin from Gložan. The events connected with the Second World War, the departure of the Germans from neighbouring villages, and the takeover of power by the Communists after the war significantly affected the life of the Slovak minority in Vojvodina, Yugoslavia. The resistance movement caused a dramatic end to the period before 1941 and the beginning of a new period after 1945.